

השיעור השבועי

גיליון מספר 409

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויס רבים. מיסודו של מן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

הרב המקריים: הרח"ג אליהו בר שלום שליט"א
רב העיר בת ים

ר"ת	יציאה	כניסה
ירושלים	19:38	18:48
תל אביב	19:36	18:46
חיפה	19:38	18:48
באר שבע	19:37	18:47

כי תבוא | ט"ז אלול תשפ"ג

כתב ועורך השיעור:

הרב דכיר פריץ שליט"א

הלכות סליחות

הזמן המובחר לסליחות. להצטרף לסליחות בשידור חי. זמן הסליחות לפי חצות הלילה של אותו מקום. אכילה ושתייה לפני התפילה, ושתיית תה וקפה עם סוכר וחלב. אכילה אחר שישן לפני עמוד השחר. המתנה בין גבינה לבשר. פיצה עם טונה. תענית בערב ראש השנה. בשידור חי עונים אמן, אבל לא יוצאים ידי חובה. מהי אמן יתומה

להפצת עלונים באזור מגוריך
התקשר: 0506-730-831

ש"ץ עם טלפון פרוץ

א. בשיעור הקודם דיברנו בהלכות סליחות, מי השליח ציבור המתאים לכך, וצריך לשים לב, אדם שיש לו טלפון לא כשר ורואה סרטי תועבה, איך יכול להעלות את תפלות הציבור לשמים, וכי הוא ראוי לתווך בינינו לבין הקב"ה? כשמחפשים שליח ציבור לראש השנה ולכיפור, או לסליחות, צריך לחפש אדם ירא שמים שהולך בדרך הנכונה.

הזמן המובחר לסליחות

ב. הזמן המובחר ביותר לאמירת הסליחות הוא באשמורת הבוקר. וכאן בבית כנסת היידיים אנו נוהגים לומר את הסליחות בחצות הלילה, אבל זה מנהג מאוחר יותר, לפני חמשים וששים שנה אני לא זוכר שהיו אומרים סליחות בחצות, אלא כולם היו אומרים באשמורת הבוקר. בגמרא (ע"ז א) מובא שהקב"ה שט בשמונה עשר אלף עולמות, ובסוף הלילה בג' שעות אחרונות שט בעולם הזה. ולכן כתב בספר המנהגים (אלול ימי הסליחות), שנהגו לומר סליחות באשמורת הבוקר, מפני שהיא עת רצון, וכן הוא במגן אברהם (סי' תקפ"א סק"א).

סליחות בחצות

ג. ובאמת כבר בספר מנורת המאור (פ"ב מתפלה תיקון האשמורת עמ' 357) - לרבי ישראל אלנקאוה שהיה לפני מעל שש מאות שנה - כתב שנהגו לקום לסליחות בחצות הלילה, וכמו שאמר דוד המלך (תהלים קי"ט, ס"ב) "חצות לילה אקום להודות לך". ואנחנו עושים כמותו שהיה קדמוני, ואף שמי שיכול לומר סליחות באשמורת הבוקר זה יותר עדיף, אבל מרן זצ"ל (ראה בחוברת "הצורך" ו"ל אב תשפ"ג)

1 מדברי הרב אליהו בר שלום שליט"א: ברשות רבנו הגדול מרן הראשון לציון שליט"א נשיא בית הדין הרבני העליון. לאחרונה חזרתי מביקור ארון באחת המדינות בעולם, וראינו את הצורך שמרן רבנו הגדול שליט"א יהיה נשיא היהדות ונשיא הציבור התורני בכל העולם. הייתי אולי בשלשים קהילות, וראיתי 'בוקה ומבולקה' בגלל שאין אחידות בין הרבנים, אין כמו חוקי הנישואין של הרבנות הראשית לישראל, אבל כשכל רב עושה צריך לרצונו, זה מקבל את העדים וזה לא מקבל אותם, התוצאות אינן טובות. למשל שני אחים, אח אחד בקהילה אחת נחשב ממזר גמור, ולא נותנים לו להתחתן, ואילו האח השני בקהילה השנייה, הוא החזן שלהם ומכבדים אותו, כי שם החליטו שהוא לא ממזר. איך יכול להיות?! וכן שני אחים ממשפחת כהן, אח אחד בקהילה אחת סיפר על אמו כל מיני סיפורים, והרב עשה את אביו בעל עבירה ואותו כחלל, ונתן לו להתחתן עם גרושה, ואילו האח השני בקהילה השנייה, נחשב כהן גמור, נושא כפוי ועולה לתורה ראשון. על זה אמרו (שבת קל"ח) שלא תימצא הלכה ברורה במקום אחד. וכמה צריך להתפלל, לקנות ולייחל, לדמות שתאחד תחתיה את כל הקהילות בעולם, שיהיה נשיא אחד לכולם, רועה אחד לכולם, באותה דעה ובאותה השקפה, ומי לנו מתאים מרבנו הגדול מרן הראשון לציון שליט"א, שכל העולם מחכה לו. ירום ונשא וגבה מאוד, לאורך ימים ושנות חיים. אמן.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגאון רבי אליהו בר שלום הרב הראשי לבת ים. בן פורת יוסף חיבר סט ספרים תשעה כרכים על הכתובה, זה חיבור חשוב מאוד, ועכשיו הולך להוציא עוד עשרה כרכים על קידושיין. הוא מומחה ומדריך רבנים בארץ ובעולם

עמ' 171) הנהיג לומר כאן במוצאי שבת בחצות, כי בלאו הכי הציבור ישנו בשבת, וישנים מאוחר.

חיזוק מהסליחות של מרן זצ"ל

ד. פעם פנו למרן זצ"ל מארגנטינה, ואמרו שהם רוצים להצטרף לסליחות של מרן המשודרות בלוויין - ביום חול, כמו שעשו לפעמים בכותל המערבי - אבל יש הפרש של שש שעות בין ארגנטינה לארץ, האם יכולים להצטרף או לא? והשאלה היתה על בחורים צעירים שמתחזקים מאמירת הסליחות של מרן. ומרן השיב להם שיצטרפו, כי זה מחזק אותם, "ברוב עם הדרת מלך". וראה עוד להלן (ח.ת.ט).

שומע סליחות ברדיו

ה. אדם שיושב ביתו ולומד וכוותב - היום ב"ה יש הרבה אברכים שכותבים, "עשות ספרים הרבה אין קץ" (קהלת י"ב, י"ב) - ושומע ברדיו את הסליחות, למרות שהוא לבד בביתו, יכול להצטרף איתנו ולומר את הסליחות, "ג' מידות, וכן את הקטעים בארמית כגון "רחמנא", "מחי ומסי", כאילו נמצא במקום שיש מניין.

סליחות לחיילים

ו. חיילים שקשה להם לומר סליחות לבילה, יש להם פקודות מתי לישון ומתי לקום - לא הייתי בצבא אבל אני מתאר לעצמי שלא כל אחד יעשה מה שהוא רוצה - ישתדלו לומר סליחות לכל הפחות אחר חצות היום, לפני שמתפללים מנחה, כגון שאם מתפללים מנחה בשעה רבע לשבע, יתחילו סליחות ברבע לשש.

בנושאים הללו, והולך בדרך של הפוסקים. מרן זצ"ל היה מחבב אותנו, וכן את אביו הגאון רבי יוסף בר שלום זצ"ל שהיה הרב הראשי לבת ים, ולפני כן היה ראש ישיבת אהל מועד הראשון, והיה שכן של מרן ברחוב אלקנה. בשבוע שעבר היה יום פקודת שנתו. ובה' תחת אבותיך יהיו בניך', הרב ממשיך את דרך אביו הגדול. נברך אותו שימשיך לעשות כהנה וכהנה, גדיל תורה ויאדיר.

2 אני זוכר כשהיינו קטנים, בכל בוקר מרן היה קם לומר סליחות באשמורת הבוקר, והיה חס עלינו הילדים שלא נהיה עייפים בתלמוד תורה, רצינו לקום לסליחות, אבל מרן לא העיר אותנו. מה עשיתי? קשרתי חוט ארון ליד, ואת קצהו השני העברתי תחת הדלת לחדר מדרגות, וסיכמתי עם חכם אליהו אבא שאול זצ"ל בנו של חכם בן ציון - אביו הסכים לו לקום... שהיינו שכנים, שישחוב את החבל, וכך היה מעיר אותי, ומרן היה מופתע, מי העיר אותך?!... ואנחנו היינו שמחים ומתלהבים לקום לסליחות.

3 בשנים האחרונות של מרן זצ"ל, השיעור היה מתחת לביתו והשכנים התנגדו לסליחות, ומרן יותר, כי זה ענין של מידות, בין אדם לחבירו, אבל כאן השכנים לא מתנגדים... ובן פורת יוסף יש בזה זכות הרבים גדולה, אמר לי רבי ארז עמיאל שיש שבע מאות תחנות לוויין, בתוניס ובצרפת ועוד, ואומרים את הסליחות עם רבי משה חבושה, שהוא נעים זמירות ישראל וירא שמים, ומרן אהב אותו מאוד, והמצטרפים מקיימים "ברוב עם הדרת מלך".

מליחות בתחילת הלילה

ז. בזוהר הקדוש (לך דף צה ע"ב, חיי שרה דף ק"ב ע"ב, יתרו דף פח ע"ב) כתוב, שאחר חצות היום מידת הדין שולטת, ואם כן איך אפשר לומר סליחות לפני תפלת מנחה? וגם איך אומרים וידוי במנחה? צריך לומר שיש דרגות במידת הדין, והזמן החמור ביותר הוא אחר צאת הכוכבים עד חצות הלילה, שאז הדינים חמורים מאוד, וכתבו המקובלים שמי שאומר סליחות בזמן זה, הוא קרוב להיות מקצץ בנטיעות, אבל מבעוד יום יכול לומר סליחות, וכן לומר וידוי במנחה.

נעלם ממנו

ח. הגאון הרב משה פיינשטיין - היה גאון גדול ופוסק באמריקה - כתב בספרו שו"ת אגרות משה (תא"ח ח"ב סי' ב"ה), שאפילו לדברי המקובלים, אין איסור לומר סליחות לפני חצות הלילה, למשל בשעה עשר בלילה. וכך נוהגים הרבה אשכנזים, בבית כנסת הגדול ועוד. אבל מרן זצ"ל (יחזקאל דעת ח"א סי' מו, יביע אומר ח"ט חא"ח סי' קה על ח"ב אות ב, חזון עובדיה ימ"נ עמ"ג) העיר עליו שנעלם ממנו מה שכתב בשו"ת הרמ"א (סימן ל) - לרבי משה זכות שהיה מגדולי המקובלים לפני כ-350 שנה - שהאומר סליחות לפני חצות הלילה, קרוב להיות מקצץ בנטיעות, כי אז הוא זמן התגברות הדינים, "מדבר באופל יהלוך", ונראה שמתגרה בהם ומבקש למנוע פעולתם, ומשיג מטרה הפוכה. לכן אם יש מניין שאומרים סליחות לפני חצות הלילה, לא יצטרף עמהם, ולא יסמוך על הרב פיינשטיין, כי אילו היה יודע מדברי הרמ"א לא היה מיקל⁴. ומה שמרן היקל לשואלים מארגנטונה, היה זה לצורך אותם בחורים שאספו אותם וחיזקו אותם⁵ על ידי הסליחות שבלווין.

כל מקום לפי חצות שלו

ט. בשו"ת מחשבות בעצה (בקה"ל פרפראות לחכמה ט"ח, דע"ד ע"ב) - היה לפני כ-120 שנה - כתב, שבכל העולם הולכים אחר זמן חצות של ירושלים, "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים". אבל זה לא מוסכם, הגאון רבי יהודה אסאד (שו"ת יהודה יעלה תא"ח סימן ח) - מגדולי רבני הונגריה לפני כ-200 שנה - כתב, שבכל מקום יאמרו לפי החצות של אותו מקום. והלכה כדבריו שהם מסתברים. שהרי הקב"ה כל יכול, ויכול לעשות שבשעה אחת תהיה כאן עת רצון, ובמקום אחר בשעה אחרת, מי יכול להבין. וכאמור מרן זצ"ל היקל לשואלים מארגנטונה להצטרף לסליחות לפי חצות של ירושלים, ולסמוך על ספר מחשבות בעצה, רק לצורך קירוב הבחורים. ואין לך "ברוב עם הדרת מלך" יותר מזה שעשרות אלפי אנשים צועקים יחד את הסליחות⁶.

שתיה לפני הסליחות

י. מי שקם מוקדם לסליחות, מותר לו לשתות כוס קפה או תה, וגם לאחר זמן תפלה - עמוד השחר, שאסור לאכול או לשתות טמפו וקולה ומיץ תפוזים, בכל זאת מותר לשתות תה או קפה, ואפילו עם סוכר, ואפילו עם מעט חלב הבא להפיג את המרידות, כי זה לצורך התפלה, ויהיה קשה לו לבוא ולומר סליחות ולהתפלל שחרית בלי לשתות כלום. וכמו שכתב מרן ביביע אומר (ח"ד חא"ח סי' יב). וההיתר הוא גם בחול וגם בשבת, ולא כמי שרצה לחלק בזה, שהרי חיוב הקידוש חל רק לאחר תפלת שחרית, או לאחר מוסף, אבל לא לפני שחרית⁷.

קפה ותה עם פוכר

יא. באור לציון (ח"ב עמ"ב סב) חלק על מרן זצ"ל ואמר שאסור לשתות קפה ותה עם סוכר לפני התפלה, ויש להזהר בזה כי לדעת הרמב"ם בספר המצוות

⁴ תמיד הולכים בהלכה אחר הרב הגדול בידעת התורה, שיועד ספרי ראשונים ואחרונים ושות"ם וכו', וכי יש מי שמסתפק בכך שמרן זצ"ל היה גדול בזה מכל חכמי הדור!?

⁵ כמו שעושה הרב יגאל כהן, שאוסף צעירים ומחזק אותם, הייתי אצלו בכנס בבאר שבע, והיו שם למעלה מאלף בחורים צעירים לא דתיים, עם קוקו ועגילים, ובאו ונישקו את היד, וכשבאתי להניח עליהם את היד, ראיתי שאין להם כיפה, אינני יודע איך מצליח להביא אותם... ואשריו שמצליח לחזק אותם.

⁶ מרן זצ"ל מאוד היה מתפעל מהלווין שעל ידו יש זכות הרבים של עשרות אלפים, ובפרט עכשיו שהשיעור מועבר גם ברדיו מורשת וברדיו קול ח', אז זכות הרבים גדולה מאוד, ואילו היה בזמן של מרן היה שמח יותר. פעם אחת בחודשים האחרונים לחייו של מרן, הייתי בביתו, ומרן קרא לי ואמר, תלך למסור את השיעור במוצאי שבת במקומי באופן קבוע, כי אני רוצה לכתוב, "מותי אעשה גם אנכי לביתי", יש לי הרבה חיבורים שאני רוצה להוציא לאור. אמרתי לו, אבל אנשים רוצים אותך, אם יבוא מישהו אחר הם יכעסו... אמר: אל תתווכח, תלך במקומי! מי יכול להתווכח עם מרן? מה עשיתי? הלכתי למנוחה על הלווין, והוא בא ואמר למרן: כבוד הרב יודע, יש שבע מאות נקודות לווין, ובארץ יש מאה וחמישים ערים, ואין עיר כמעט שאין בה לווין,

איסור אכילה לפני התפלה הוא מדאורייתא. ועוד שלפי דברי הזוהר הקדוש (פ' ויקהל דר"ט ע"ב), מי שהלך לישון בשעה עשר או אחת עשרה בלילה, וקם בשעה ארבע לפנות בוקר, אפילו לפני עמוד השחר, אין לו לאכול אחר שישן, והאוכל הרי הוא כעובד עבודה זרה כמנחש וכמעונן. דברים חמורים ביותר. והביאו האר"י ז"ל (עץ חיים שער מט פ"ד, דף קיב ע"ב. ופרי עץ חיים פ"א דק"ש).

קיבל תענית

יב. אולם בתלמוד והפוסקים שלנו משמע שלא כדברי הזוהר, כי בתענית (יב) הגמרא דנה במי שהלך לישון בליל תענית ציבור, או אחר שקיבל עליו תענית, כגון מה שיש נוהגים להתענות בערב ראש השנה לכפרת עוונות (ראה יב"א ח"ה חא"ח סי' כב אות ג, חזו"ע ימ"נ עמ"ג), האם כשקם לפני עמוד השחר יכול לאכול או לא. והדין הוא שאם התנה לפני שהלך לישון, יכול לאכול ולשתות, ואם לא התנה, נחשב שהסיח דעת וכאלו קיבל עליו כבר את התענית (ש"י"ע תקסד). משמע שביום רגיל כל עוד שלא הגיע עמוד השחר יכול לאכול ולשתות.

לא תאכלו על הרב

יג. בגמרא בברכות (י) למדו שאסור לאכול ולשתות לפני התפלה ממה שנאמר "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יט, כו) - לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. ועוד אמרו שם, כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל, עליו הכתוב אומר "ואותי השלכת אחרי גויך" (מלכים א' יד, ט), אל תקרי גויך אלא גאון, אמר הקדוש ברוך הוא, לאחר שנתגאה זה קיבל עליו מלכות שמים. אלה דברי הגמרא, ורואים שההקפדה היא שלא לאכול ולשתות לפני התפלה, ולא אחר השינה כדברי הזוהר. ומעניין שהיה מי שהעיד (ע"י יב"א ח"ה חא"ח סי' כב אות ו) בשם מהר"ח"ל תלמיד האר"י ז"ל, שלא החמיר כדברי הזוהר, ואף שהיה קם מהשינה לפני עמוד השחר היה אוכל, ואולי מחמת שהיה חלש.

כלל גדול

יד. והרי יש לנו כלל גדול, הביאוהו הרא"ם (בתשובה סימן א), הרדב"ז (ח"א סי' לו, פ), דברי יוסף אירגאס⁸ (סי' ב, כה) ועוד אחרונים, שפשטנים ומקובלים הלכה כמו הפשטנים, וכשיש מחלוקת בין הזוהר לתלמוד שלנו, כיון ששניהם תנאים, הלכה כמו התלמוד שלנו. אלא אם כן יש זוהר ואין גמרא מפורשת נגדו, שחוששים לדברי הזוהר. וכמו בדין הנחת תפלין בחול המועד, שבגמרא מנחות (לו): לא ברור אם חול המועד נחשב כיום טוב שנקרא "אות", וזה תלוי במחלוקת הראשונים בפירוש הסוגיא. ובזוהר הקדוש (זוהר חדש על שיר השירים ד"ח ע"א) כתוב, המניח תפלין בחול המועד חייב מיתה. זה חמור מאוד. ומרן הבית יוסף (סי' לא) הכריע כדברי הזוהר, וכן פסק בשלחן ערוך (ס"ב).

בין גבינה לבשר

טו. בגמרא בחולין (קד:) תנא אגרא חמוה דרבי אבא, עוף וגבינה נאכלין באפיקורן, כלומר שמעיקר הדין עוף וחלב נאכלים מיד אחד אחרי השני. ובגמרא (חולין קה) מבואר עוד, שבין בשר לחלב נהגו להמתין שיעור מסעודה לסעודה, אבל אחר אכילת מאכלי חלב כמו גבינה או פיצה, אין צורך להמתין כלום, אלא די שינקה ידיו היטב, וידיח פיו במשקים, ויקנה הפה באכילת פת וכיוצא בזה. אבל השותה חלב נוזלי מתוך כוס, כתב בחידושי הרש"ש (חולין קג) שלא צריך ליטול ידיו, אלא די לו בהדחת הפה.

גורם להתעוררות הדינים

טז. והנה מובא בזוהר הקדוש (פרשת משפטים, דף קכ"ה ע"א): דכל מאן דאכיל האי מיכלא כחדא, או בסעודתא חדא, או בשעתא חדא, גרים לאתערא דינין

ובכל אחת כמה תחנות. כמה זיכוי הרבים! וסיפר לו שגם בתונים צרפת ועוד רואים את השיעור, ורואים גם שידור חוזר. מרן אמר: אה, כן? לא ידעתי... אני עמדת בצד ופנה אלי ואמר: לא לא, אל תלך, אני הולך למסור את השיעור...

⁷ כשמרן זצ"ל היה קורא בתורה, היה מונח כוס מים על התיבה, ובין עולה לעולה היה שותה מהמים, כי במקום צורך יש לסמוך על הסוברים שחובת הקידוש רק לאחר מוסף (ע"י יב"א ח"ה סי' כב, וח"ט סי' קח אות קלא, ובילקוי"ם י"ג עמ"ג, ובסי' משיעורי מרן הראש"ל ח"א עמ"ג קסג).

⁸ יש רב אחד שכל הזמן חוזר בשיעוריו שהדברי יוסף אירגאס פסק לנהוג כמו המקובלים, אבל הוא מטעה את האנשים, וסומך על כך שלא יפתחו את הספר. אני שמעתי ופתחתי, וראיתי 'לא מיניה ולא מקצתיה', אלא הדברי יוסף כתב, כי במצוות התורה יש נגלה ונסתר, הנגלה מה שבא בתלמוד ובפוסקים, שהכל חייבים לקיימו, והוא דבר השווה לכל נפש. אך הנסתר שבא בזוהר ובספרי המקובלים, לא נצטוו בו אלא השרידים אשר ה' קורא, יחידים סגולה, הבאים בסוד ה' וכו'. ע"כ. וכמו שכתב הגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי בשלמי ציבור (דף נג ע"א), שכל ענייני הקבלה הם לשרידים אשר ה' קורא, יחידים בכל דור ודור, שעושים כל מנהגיהם על פי הקבלה. אבל וכי כולנו מקובלים?! לכן עושים כמו התלמוד שלנו והפסטי.

דעת הרמב"ם

יח. ומה שטען האור לציון שלדעת הרמב"ם האיסור לאכול לפני התפלה הוא מדאורייתא, זה תלוי בגירסאות, ואין זה מוסכם, שהרי בספר המצוות שתורגם מלשון ערבי (ירושלים תשי"ח, עמוד לד), ובספר המצוות הוצאת הרב הלר (הערתו לשרוש תשיע, דכ"א הע' נד), לא הובא דין זה, וכן בפירושי המשניות (ירוש פ"ג דמכות) שדיבר על לאו של "לא תאכלו על הדם" שהוא לאו שבכללות, כגון האזהרות המבוארות בגמרא (סנהדרין סג). שאסור לאכול מהבהמה לאחר שחיתתה עד שיצא דם הנפש⁹, וכן שהסנהדרין לא יאכלו ביום שהרגו את הנפש¹¹, לא הזכיר את הדין שלא לאכול קודם התפלה בכלל הלאו.

קיבלנו הוראות מרן

יט. ומלבד כן, במחילה מכבוד תורתו של האור לציון, יש לנו כללי הפסיקה, ואי אפשר לתפוס תמיד כמאן דאמר אחד ולחוש לדבריו, אלא קיבלנו הוראות מרן הבית יוסף (סימן פט) שכתב שהאיסור לאכול לפני התפלה הוא מדרבנן, ושכן משמע מדברי ראב"ה (ברכות ס"ה) והרא"ש (סי' ג) והמרדכי (סי' ג) והגהות מיימוניות (פ"ו מתפלה אות ד) ועוד. וכן כתב המנחת חינוך (מצוה רמח) בשם תלמידי רבינו יונה (ברכות י), וכן דעת התוספות (הובא ברשב"א שם), והרשב"א, והרשב"א, והמאירי, והנמוקי יוסף. ויותר מכך, הבית יוסף ביאר על פי דברי מהר"י אבוהב, שהטעם שהיה כוח ביד חכמים לשנות פסוק ממשמעותו ולדרוש "אל תקרי גויך אלא גאיך", זהו מפני שהאיסור לאכול ולשתות קודם שיתפלל אינו מדאורייתא, אלא חכמים אסרוהו, ולא נראה להם אלא על דבר שהוא דרך גאווה דוקא, כמו טמפו ובידה, ואותו הסמיכו על הפסוק, אבל דבר שלא שייך בו גאווה, כמו מים, וכן תה וקפה, מותר לשתות לפני התפלה. ובפרט שיש כמה גרסאות בספר המצוות ובפירושי המשניות לרמב"ם¹² ולא ברורה דעתו, וכפי שהערנו בילקוט יוסף (סי' פט סעי' לו, עמ' קיא). ואף שהפרי חדש (סימן פט סעי' ג) כתב שלפני התפלה אין לשתות קפה ותה עם סוכר, אבל ביביע אומר (ח"ד תאו"ח סי' יא) הביא להקת אחרונים שהקילו, כי הסוכר בא לסלק את המרידות של התה או הקפה. ולכן להלכה מותר לשתות תה וקפה עם סוכר או עם מעט חלב לפני התפלה.

ואמר, הנה, רוב חכמי ישראל מסכימים... ידעתי מה מרן יאמר, אבל אמרתי לו: בשבילך אני אשאל את מרן, ומרן התנגד בתוקף ואמר לי, אם רב עיר פלוני יבקש להיות חבר סנהדרין, לא נוכל לתת לו. כי רב שאומר לציבור בעלי בתים, תשלחו את בניכם לשייבה תיכונית או לשייבת הסדר ולא לשייבה קדושה, אין לו השקפה נכונה, שהרי התורה למעלה מהכל.

¹² אומרים שהרמב"ם כתב את פירושי המשניות בצעירותו, אולי בגיל שלשים, ונפטר בגיל ששים ושבע. ובשנותיו האחרונות כתב שמבטלים אותו מתורה, הוא נהיה הרופא של המלך, ועסק ברפואה ובתרופות, והצטער על כך שלא מרבה ללמוד תורה. הרמב"ם היה הרופא ובנו רבי אברהם היה הרוקח, ופעם בא אל הרמב"ם מישאו ואמר: יש לי כאבים כאן וכאבים שם, ובדק אותי ולא מצא שום דבר. אבל הוא המשיך להתלונן. אמר לו, תחכה כמה דקות ונכין לך מרשם של תרופות. קרא לבנו שהיה יד ימינו, ואמר לו, תכין את כל זה. אבל זה יקח שעה! בסדר, שיחכה בחדר ההמתנה... ביתיים עשה בשר על האש, אורז, אשפלאו... ערך שלחן ואמר לו: בוא תשב לאכול... וכי זה התרופות? כן, אתה נחלשת כי לא אכלת כמה ימים, שב תאכל ותרגיש טוב.

בספר כפתור ופרח (פרק ה) - לרבי אשתורי הפרחי - כתב: שמעתי במצרים מפי הרב רבי שמואל מבני בניו של הרמב"ם שהעיד שהרמב"ם היה חותם שמו באגרותיו שנשלחו לקרית חוצות: הכותב העובר בכל יום שלשה לאוין של איסור לדור במצרים. ע"כ. אבל מרן ביחוד דעת ח"ג (סי' סא) העיר, שלא יתכן לומר כן על הרמב"ם, ולא עבר על שום איסור, כי כל האיסור הוא להשתקע שם ולא לסחורה וכדומה, וכן שכבר סתהריב בלבב את האומות ויש שם אנשים אחרים, ועוד צירופים.

מרן זצ"ל היה הרב של קהיר במשך שלש שנים, ופעם נסע למצרים להיפגש עם מובראק נשיא מצרים, כי רצו להרוס את הקברות היהודיים, והרב דיבר אתו חלק בערבות, וחלק תירגמו לאנגלית, והציע לו פתרונות, תעשה פותח טפח, תעשה גשר. קם מובראק והתחיל לצעוק, אתם בישראל לא מקפידים על זה, תראה מה עשה טדי קולק, הרס את הקברות וסלל כביש... כנראה מישוה הכין אותו... הרב הסתכל עליו ואמר לו: מה אתה רוצה, הוא אשכנזי, אבל אנחנו ספרדים! ומובראק נהנה מהתשובה הזו... ושמע לרב. ופעם אחרת מרן נסע למצרים לקבר רבי יעקב אבוחצירא, למרות שלא היה חסיד של קברות צדיקים, ומה עשה שם? תשמעו דבר מעניין. מרן בא לשם ודיבר עם רבי יעקב אבוחצירא: רבי יעקב, אנחנו הקמנו בארץ את תנועת ש"ס, ואת 'אל המעיין', כמה תלמודי תורה, כמה מקוואות, ויש לנו הרבה מפריעים, תעמוד בתפלה לפני הקב"ה, תעמוד לפני כסא הכבוד ותמליץ טוב בעדנו! לא ביקש לא רפואה ולא הצלחה ולא כסף... רק רצה להמשיך ליזמות את הרבנים.

בעלמא. פירוש, כל האוכל מאכלי בשר וחלב בסעודה אחת, או בשעה אחת, גורם לעורר דינים בעולם. זה חמור מאוד. ומרן הבית יוסף (או"ח סימן קעג) הביא סמך למחמירים מדברי הזוהר, וכתב עוד, שהמיקל בזה בעוף, היינו לפי שלא ראה ספר הזוהר, אבל אנו שזכינו לראותו, טוב ונכון להחמיר אפילו בבשר עוף. ע"כ. אבל בשלחן ערוך (יו"ד סימן פט סעי' ב) פסק בסתם כדברי התלמוד שלנו, שבין גבינה לבשר⁹ מספיק לנקות ידיו ולקנח ולהדיח את פיו. וכך ההלכה (עי' יו"ד ח"ג סי' נח). ואף אם הזוהר חולק על התלמוד שלנו, הלכה כמו הפשט, ורק חומרא וחסידות לעשות כדברי הזוהר. וגם בנידון שלנו הלכה כמו הפשט, שאם קם לפני עמוד השחר - והוא מסתכל בלוח 'ביכורי יוסף' או 'אור החיים' ורואה שלא הגיע עמוד השחר - יכול לאכול ולשתות.

ערב ראש השנה

יז. תראה, בשלחן ערוך (סימן תקפא סעי' ב) כתב: נוהגים להתענות ערב ראש השנה. וכתב הרמ"א: ורבים נוהגים לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר, משום חוקות העמים הנוהגים להתענות בערב חגיגה, ויכולים לאכול בלא תנאי אחר שכן נהגו. ע"כ. וכתב הבאר היטב (סי' יב) שהמעין בזה ובכתבי האר"י ז"ל מהחטא הגדול לאכול קודם אור היום, לא יעשה כן. אולם השבות יעקב ח"ג (סי' מא) העיר על הבאר היטב, שכבר נתפשט המנהג לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר. ושכן כתב הלבוש (שם), והוא מדברי מהר"ל (הל' ימ"ג אות ט). והרי המגן אברהם (סי' פט ס"ק ד) הזכיר דברי הזוהר, ובכל זאת פסק כאן כהרמ"א, כי הזוהר החמיר כשאין סיבה, אבל כשיש סיבה לאכול יש להקל. גם בשו"ת שב יעקב (תאו"ח סי' ח) כתב, שאף לדברי הזוהר יש להקל לחולה וחלש, וכל דברי הזוהר אינם אלא במי שעושה דרך גאווה ורעבתנות ליהנות גופו בהנאה יתרה. ואמנם החיד"א (מחבר"ר סי' תקפא ס"ב, יוסף אומן סי' יז אות ב) והשדי חמד (פני ר"ה סי' א אות א) מחמירים כשיטת הקבלה, אבל להלכה יש להקל, כי הלכה כמו התלמוד שלנו שאין בזה כל חשש, וכך מעשים בכל יום שאנשים קמים בבוקר ושותים קפה או תה לפני התפלה.

⁹ בגמרא (פסחים עז): מבואר שאסור לאכול דגים עם בשר, משום שקשה לדבר אחר, כלומר שיש בזה סכנת צרעת. וכתב הבית יוסף (יו"ד סי' פ), שהוא הדין לדגים עם חלב. יש רב אחד שפרסם בעלון שלו, שאם הזמין פיצה, והביאו לו פיצה עם טונה, מותר לאכול, ולמד כן מדברי מרן בהליכות עולם ח"ג (עמ' ב). אבל כל ההיתר לאכול בדיעבד הוא כשמוציא את הדג מהחלב, או כשהוציא את הטונה עם מסננת מהחלב, על זה כתב בהליכות עולם שאפילו אם אין ששים כנגדו מותר, כי זה לא ממש כמו איסור והיתר. אבל לא שהדג והחלב בעין, וככל תערובת שלא מתירים בעין, ורק אחר שהפריד אפילו שיש טעם של הדג בחלב מותר. היה רב אחד שהזמין פיצה, והביאו לו פיצה עם טונה, ואכל. שאלתי אותו, למה אכלת? אמר לי, זה דיעבד! אבל אמרתי לו שזה לא נחשב דיעבד, וכנ"ל. באחד השיעורים הקודמים (ראה גיליון "השיעור השבועי" דברים מס' 403 ע' 6) אמרתי שבדיעבד הכוונה שאם אכל לא צריך להקיא, אבל כמובן שזה בבדיחותא... לכן אם הזמין פיצה לבית, והביאו לו פיצה עם טונה, ידפוק בבית שכנו האשכנזי וייתן לו במתנה, ואם ישאל: מה קרה? ישיב לו: כי לנו יש בזה סכנה, על פי דברי הבית יוסף, אבל לך אין סכנה, כי הפוסקים האשכנזים מקילים, והסכנה תלויה במחלוקת הפוסקים. ואם אין לו שכן אשכנזי לתת לו, מוטב שיזרוק ולא יאכל, והגם שזו גירסא בבית יוסף, ויש בזה מחלוקת, אבל המנהג שלנו להחמיר ולחוש לכן שלדעת מרן הבית יוסף דגים וחלב יש בהם סכנה כמו דגים ובשר.

¹⁰ או הקילוח הראשון, או הדם השחור שיוצא בסוף, ואנחנו מחכים עד שיצא כל הדם.

¹¹ היום הדיינים שלנו אוכלים ארוחת בוקר, למרות שדינים דנים קשים מאוד, להתיר אשה לבעלה וכדומה, אבל היום אין סנהדרין ולא דנים דיני נפשות. וכן כתב ביביע אומר ח"ד (תאו"ח סימן יא אות יא).

כשהקימו את הרבנות הראשית לישראל, שר הדתות הראשון הרב מיימון רצה להקים סנהדרין, ושיעמדו בראשה הרב קוק והרב יעקב מאיר והרב עזריאל. אבל גדולי הדור לא הסכימו, והחזון איש נלחם נגד זה בחריפות. למרות שהרמב"ם (פ"ד מסנהדרין ה"א, ובפיה"מ סנהדרין פ"א מ"א) כתב שאם יסכימו כל חכמי ישראל - והוא הדין רוב ככל החכמים - יכולים להקים סנהדרין. אבל הוא אסף את כל הרבנים של הרבנות שחלקם נתמנו על ידי דילים, והחזון איש התנגד ואמר: רב פלוני - לא אומר את שמו, הוא כבר נפטר ואין תועלת - שהוא נחשב מבכירי הרבנים בגיל שבעים, רוצה להצטרף, וכי אפשר לסרב לו? אבל יש לו בעיה בהשקפות, נכון שהוא תלמיד חכם וכתב ספר תשובות בהלכה, אבל איך נוכל לצרף אותו. לפני שנים היה אחד שארגן כנס אברכים בצפת, וחילק להם תעודות של "חבר סנהדרין", הם יכולים להרוג את הנפש... ולפני כן בא אלי ואמר: אני רוצה להיכנס למרן, אבל לא נותנים לי, ואני רוצה שתדבר אתו שיסכים לנו להקים סנהדרין, ואסף חתימות של הרבה אברכים שרוצים מעמד "חבר סנהדרין"

בחורים מישיבה קטנה

כ. כל זה אמרתי לאותם שקמים לסליחות מוקדם באשמורת הבוקר, אבל אנחנו עושים כאן סליחות בחצות הלילה, בשביל זיכוי הרבים, כי בלאו הכי ישנים בשבת ונשארים ערים בשעה זו. אבל נפקא מינה לבחורי ישיבות, קיבלתי תלונות מכמה ראשי ישיבות, שבאים לכאן בחורים צעירים מישיבה קטנה, וחוזרים לישיבה בשעה שנים בלילה, ובסדר א' הם נרדמים. ואם כך שלא יישארו כאן, אלא או שיאמרו סליחות בבוקר מוקדם, או בהפסקת צהרים, או שיאמרו רק בשני ובחמישי, או בשישי בבוקר. אבל אם נשארים כאן, הם מתעייפים ולא לומדים כמו שצריך, בפרט שירדה חולשה לעולם, ולכן זה ביטול תורה, אדם עייף קורא תוספות ומהרש"א ולא מבין, אבל מי שעירני מבין טוב, "הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה" (אבות פ"ב מ"א).

ארבע בעיות

כא. אמרנו שהנמצא בביתו יכול להצטרף לסליחות ששומע מהרדיו, ועונה אמן ו"ג מידות. ולכאורה יש בכך ארבע בעיות. א. לכאורה אינו שומע את הקול של חבושה, אלא את הקול של הממברנא. ב. יש מרחק של בתים וטינופת שירותים וכדומה, ולכאורה זה הפסק. ג. יש הפרש של כמה שניות בין מה שאומרים כאן, לבין הנשמע ברדיו, וביקשתי מרבי ארז שיחקור את הדבר, ויצא לו שבלווין יש הפרש של 2.8 שניות, וכן ברדיו קול חי בסליחות, וברדיו מורשת ועוד אמצעים יש הפרש של לפחות 26 שניות, ולכאורה תהיה בעיה לענות אמן. ד. שהרי אסור לומר "ג מידות ורחמנא בלי מנין, והוא נמצא יחיד בביתו, ואיך יאמר. ונשיב על ראשון ראשון.

שומע כעונה שונה

כב. לגבי החשש שלא שומעים את קולו הטבעי של החזן, כתב הראשון לציון רבי בן ציון עוזיאל - היה אחד מרבותיו של מרן זצ"ל, ובעוד שבועיים יחול יום פטירתו - בשו"ת משפטי עוזיאל ח"א (סימן כא) וח"ג (ס"ס נא), שלא יוצאים ידי חובת תקיעת שופר על ידי הטלפון והרדיו, והוא הדין שלא יוצאים ידי חובת מקרא מגילה, כיון שלא שומע את הקול עצמו, אלא את קול המכונה. וכתב שהוא הדין שלא עונים אמן על קדיש וקדושה ששומע דרך הטלפון והרדיו. כגון מה שלפעמים משמיעים ברדיו - דתי כמוכן, אסור לשמוע רדיו חילוני - שידור ישיר של הלוייה של רב גדול או של חייל שנפל, ואומרים קדיש, ולדעתו לא יענה אמן על הקדיש. וכן כתב בספר שערים המצוינים בהלכה (ח"ב עמ' פא) בשם כמה אחרונים שכתבו כסברתו של המשפטי עוזיאל. אבל האמת שיש לחלק, בדין שומע כעונה צריך לשמוע את קול האומר עצמו שהוא בר חיובא, ואם שומע קול שעובר עיבוד דרך המכונה לא יוצא ידי חובה¹³, אבל לענין לענות אמן, די במה שידוע שבאותה שעה יש מי שאומר קדיש, ויכול לענות אמן¹⁴. וכן לענין סליחות, די במה שידוע שבאותה שעה הצבור אומרים "ג מידות וכו', ובכך הוא מצטרף אליהם ואומר עמהם. ויודא שאכן זהו שידור ישיר ולא הקלטה.

אמן חטופה וקטופה

כג. לגבי החשש מצד אמן יתומה, בגמרא בברכות (מז). תנו רבנן, אין עונין לא אמן חטופה, ולא אמן קטופה, ולא אמן יתומה, ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר, כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים ח"ו¹⁵, חטופה - יתחטפו ימיו,

¹³ וכן כתב מרן זצ"ל בחזון עובדיה (פורים עמ' נז), וכבר לפני שנים רבות בקול סיני (ליקוטי מרן עמ' 39), שהשומעים קריאת מגילה דרך הרמקול, אם הם במרחק שיכולים להתאמן לשמוע בלי הרמקול, יוצאים ידי חובה, אבל אם יושבים רחוק ולא ישמעו כלל, אינם יוצאים ידי חובה. ובשו"ת יחיה דעת ח"ג (סימן נד) כתב שזהו כעין מה שאמרו בגמרא (סוכה ב.) דל עשתרות קרנים איכא צל סוכה. היה ראש ישיבה אחד שכל שנה הקשה על מרן, מה הראיה מעשתרות קרנים, זו בכלל לא ראייה! וזלול במרן. שלחתי לומר לו, שהרי הרב כתב "כעין" מה שאמרו, והיינו שזה רק זכר לדבר ולא ראייה גמורה. וכי אתה לא מבין, למה אתה מחפש את הרב?! ורק בשנים האחרונות הפסיק, כי שמע שדיברת על זה (הש"ש תשע"ח פר' ראה הע' 1).

¹⁴ השבוע באו אצלי איזו חברה שרוצים לעשות משהו חדש, 'קדיש נגיש', שאנשים שיש להם יום השנה של האבא או הסבא, הולכים לבית הקברות ורוצים לומר שם קדיש, אבל אין להם מנין, וארגנו שיתקשרו לאדם הנמצא בבית הכנסת, ויאמרו קדיש יחד אתו. אבל אמרתי להם שאי אפשר לעשות כך, ויעצתי להם שיבואו עשרה לבית הכנסת או למקום אחר, ואחד מהם יאמר קדיש, והנמצאים ליד הקבר ישתקו וישמעו ויענו אמן. הרב פעלים (ח"ב ה'איות ס"י יד) כתב, שאדם שרוצה לומר קדיש, כגון שזה יום השנה על אביו, אבל הוא צרוד, ואין לו ברירה אלא לומר עם האחרים בלחש מילה

קטופה - יתקטפו ימיו, וכל המאריך באמן מאריכים לו ימיו ושנותיו. וזו תוספתא במגילה (פ"ג הל' כז). מהי אמן חטופה? פירוש אחד, שלא יאמר "מן" ויחטוף האלף, פירוש שני, שעונה אמן קודם שנגמרה הברכה, הש"ץ עוד לא גמר לומר "מחיה המתים", וכבר הוא קופץ ועונה "אמן". ושני הפירושים הובאו להלכה בבית יוסף ובשלחן ערוך (סימן קכד סעיף ה).

אמן יתומה

כד. מהי אמן יתומה? לדעת המאריך (שם) והאבודרהם (עמ' קד) מפרשים שאם שומע ברכה ואחר זמן תוך כדי דיבור ענה אמן, זו אמן יתומה. ויש עוד הגדרות מהי אמן יתומה. אבל הר"ף (דף לה ע"א מדפי הר"ף), הרא"ש (פ"ז דברכות ס"י ז) והרמב"ם (פ"א מברכות הלכה יד) - שלשת עמודי הוראה - וכן רבינו חננאל (ברכות ס"ט), האשכול (אלבץ הל' תפלה ד"ז ע"א) ורוב הראשונים, פירשו כדברי הירושלמי (ברכות פ"ח ה"ח), שהרוצה לצאת ידי חובה מברכה ששומע מחברו, צריך לשמוע את כל הברכה ואז יענה אמן, ואם לא שמע וענה אמן, זו אמן יתומה. ומרן בשלחן ערוך (שם) הביא להלכה פירוש זה בלבד. ורק הרמ"א שם בהגה חשש לדברי האבודרהם, וכתב שיענה אמן מיד בסיום הברכה, והפרי מגדים (אי"א ס"ק יד) והמשנה ברורה (ס"ק לד) כתבו שיענה תוך כדי דיבור, אבל מרן לא סבר שיש איסור לענות אמן אחר זמן, וכל שזה שידור ישיר מותר לענות אף לאחר כמה שניות.

אלכסנדריא של מצרים

כה. בגמרא מסכת סוכה (נא.) מובא, שבאלכסנדריא של מצרים - כמה שעות נסיעה מקהיר - היו שם כפלים כיוצאי מצרים, מיליון מאתים איש, שכולם היו עומדים ומתפללים, ושליח הציבור היה עומד באמצע על בימה, והיו שם שבעים ואחת קתדראות של זהב, והיו יושבים שם נכבדי הקהל. וכשהחזן הגיע לסיום הברכה, אחד היה מניף בסודר, והרואה אותו מניף גם הוא את הסודר שבידו, וכן על זה הדרך, וכך כולם ראו והבינו שיש לענות אמן. וכתבו התוס' (נב. ד"ה ויכין) שכולם עקבו אחר סדר הברכות, ברכה ראשונה "מגן אברהם", ברכה שניה "מחיה המתים", ברכה שלישית "האל הקדוש", וידעו על איזו ברכה הם עונים¹⁶. ובודאי שעבר תוך כדי דיבור, והרבה יותר מכך, ואף על פי כן ענו אמן. רואים מכאן שאם שומע בשידור חי - אפילו יש הפסק של 26 שניות - ועונה אמן, אין בזה חשש אמן יתומה, והעיקר שעונה מיד כשנודע לו שנאמרה ברכה. והוא הדין שיכול להצטרף לאמירת הסליחות. אולי האשכנזים צריכים להחמיר בזה כמו המשנה ברורה, בלאו הכי אין להם סליחות בלווין... אבל אנחנו הספרדים פוסקים כדעת מרן השלחן ערוך.

מינופת מכוסה

כו. ומה שיש הפסק טינופת באמצע, אבל כאן היא מכוסה והקול עובר דרך הלווין ודרך החוטים. ואמנם בעיקר הדין מרן בשלחן ערוך (סימן נה סעיף ב) הביא מחלוקת, ונחלקו האחרונים מערכה לקראת מערכה מה להלכה, אבל כאן יש לצרף דעת הגאון מוילנא (במעשה רב סימן מז) שרק בטינופת מגולה יש איסור, אבל כשהטינופת מכוסה יכול לענות אמן. ויש עוד צירופים, אבל כבר הגיע הזמן ואי אפשר להאריך (ראה ליקוטי יוסף ימים נוראים עמ' יא). ולכן להלכה מותר להצטרף לסליחות שבלווין, לענות "ג מידות, ולענות אמן לקדיש, וכן כשאני מברך "שהכל" על התה מותר לענות אמן...

במילה, אף שהציבור לא שומעים אותו יכול לומר קדיש. וזה בתנאי שיש מנין, אבל אם נמצא לבד ליד הקבר, ואין שם מנין, לא יכול לומר שם קדיש.

¹⁵ לכן מרן זצ"ל כתב בספריו (יב"א ח"א ס"י כט אות ט, ח"ט ס"י לה, וביחוד ח"ד ס"ס לא, וחזו"ע תנוכה עמ' רצו) שמי שהלך להתפלל בשיטלך - אי אפשר להתפלל שם ביישוב הדעת, אנשים הולכים ובאים, אבל קרה שקם מאוחר והלך לשם - והש"ץ אשכנזי שמברך על ההלל בראש חודש, לא יענה אחריו אמן, כי קיבלו הוראות הרמב"ם (פרק יא מנהלות ברכות ה"ט), ופ"ג מהלכות תנוכה ה"ז) ומרן השלחן ערוך (סימן תכב סעיף ב) שזו ברכה לבטלה, ואף אם תאמר שזה ספק, לרוב חומרת אמן יתומה יש להחמיר בה גם במקום ספק, ושב ואל תעשה עדיף. ואם רוצה ירהר אמן בלבו, וירויח לדעת הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ז) שהרהור כדיבור דמי.

¹⁶ אבל אם אינו יודע על מה מברך, כגון שרואה מישהו ממלמל, ולא רואה מה מחזיק, או שמחזיק כוס, ולא יודע אם זה מים או יין לבן, לא יענה אמן, כי מספק יש להחמיר, ורק אם יודע שמחזיק כוס מים ומבין שמברך שהכל, אף שאינו שומע את הברכה, כשרואה שגמר למלמל יכול לענות אמן.